

MUHAMMAD ALI BALJUVONIYNING “TARIXI NOFEIY” ASARIDA BUXORO TARIXI MASALALARI

Rajabova Zarnigor Alisher qizi
BDU, Tarix fakulteti magistri

Annotatsiya: maqolada Muhammad Ali Baljuvoniyning “Tarixi nofeiy” asarida Buxoro tarixi masalalari haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit soʻzlar: Buxoroi Sharif, «Tarixi Nofeiya» («Foydali tarix»), Buxoro amirligi, amir Olimxon, hokimiyat.

Buxoro tarixnavislik maktabi namoyondalari tomonidan 50 ga yaqin tarixiy, tarixiy – adabiy va biografik asarlar yaratilgan. Bulardan juda koʻp qismi bugungi kunga qadar olimlarimiz tomonidan maxsus tadqiq qilinmagan va vatanimiz tarixi uchun muhim hisoblangan aksariyat manbalar esa, oʻzbek tiliga oʻgirilmagan. Muhammad Ali ibni Muhammad Sayid Baljuvoniyning “Tarixi nofeiy” nomli asari Buxoro amirligining XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy tarixini yoritib beruvchi manbalardan hisoblanadi. Asarda Buxoro inqilobi, sobiq Sovet davlatining Buxoro davlatiga nisbatan olib borgan siyosati voqealar guvohi tilidan bayon qilinadi. Shu bilan birga amirlikdagi mansab va lavozimlar, ularning vazifalari bayoni tadqiqotning dolzarbligini oshiradi.

“Tarixi nofeiy” asarining muallifi koʻp masalalarni haqqoniy va xolis baholagan, hissiyotlarga berilmagan. Buxoro amirligida davlatning idora etilishiga oid maʼlumotlari, jadidlar va tarixiy shaxslarga bergan baholari, Buxoro inqilobi va uning oqibatlariga boʻlgan munosabatlari nihoyatda ahamiyatli va qiziqarlidir.

Buxoroning Shoʻrolar tomonidan bosib olinishi, istiqlolchilarning harakati obʼyektiv tarzda bayon qilinadi. Tojikiston Fanlar Akademiyasining akademigi Ahror Muxtorov mazkur asarni arab tilidan tarjima qilgan. Muhammad Ali Ibn Muhammad Sayyid Baljuvoniyning hayot yoʻli haqida maʼlumotlar juda kam. Oʻzining asarini rajab oyining 18 chisi, xijriy 1341 (milodiy 1923 yil 12 fevral) Samarqand shahrining Tillakori madrasasida yozishni boshlab, xijriy 1346 (milodiy 1927 yil) da nixoyasiga yetkazadi.

Muhammad Ali Samarqand va Buxoro madrasalarida tahsil ko'rib, bir muddat davlat ishlariga ham aralashib turgan. Umrining oxirgi yillarini Oqbuloqdara qishlog'ida o'tkazib, 70 yoshda vafot etadi. «Tarixi Nofeiyy» qisqacha kirish, 15 bob va xotimadan iborat.

Birinchi bob (maqsad) Buxoroi Sharif o'lkasining fazilatlari haqida.

2.Samarqand firdavsmonandning fazilatlari bayonida.

3.Buxoro podsholari saltanatlarining tartibi xaqida. Bu bob 7 fasldan iborat.

4.Sayiyd Olimxonning saltanati va uning davrida ruy bergan voqyealar xakida.

5.Amir Olimxon va Buxoro muhojirlarining Buxoro inqilobidan so'ng boshlaridan kechirgan voqyealari haqida.

6.Russiya sho'rolarining zafar topgani va Buxoroni bosib olishi, amir qochgandan keyin Buxoroning xarob bo'lishi to'g'risida.

7.Buxoroda sho'rolarning hukmronligi haqida.

8.Buxorodagi xarob bo'lgan imoratlarning ta'mir etilishi, ba'zi binolarning buzilib, ruscha usulida qurilishi haqida.

9.Buxoroning ba'zi amaldorlari va xizmatkorlari haqida.

10.Amir Olimxon bilan Afg'onistonga qochib ketgan amaldor va fuqarolarning ahvollari xususida.

11.Bosmachilik harakati haqida.

12.Ilmi hikmat haqida.

13.Ba'zi faylasuflarning sharhi hollari haqida.

14.Taqvimlar, abjad hisobi, rivoyat va asotirlar.

15.Bob. Movarounnahr, Buxoro, Samarqand va Usmoniy turk davlatlari podsholarining tarixlari.

Muallif ko'pincha o'zi ko'rgan, boshidan kechirgan voqealarni va ma'lumotlarni keltirib, ishonarli axborotchilar ma'lumotlaridan ham foydalanadi.

Manbaning birinchi bobida Muhammad Ali Buxoroi Sharif shahrining fazilatlari va xosiyatlari haqida yozib, uni Islom olamida katta shuhrat qozonganini, ilm va ma'rifat markazi bo'lganini maxsus qayd qilib o'tadi.

«Tarixi Nofeyi»ning uchinchi bobi 7 fasldan iborat. Birinchi faslda amirning amir, deb e'lon qilishi, taxtga ko'tarilish tartib-qoidasi bayon qilingan. Amir-yakka hokim (monarx) huquqiga ega bo'lib mutlaq hokimiyat uning qo'lida bo'ladi. Amirning huquqi hech qanday shaxs yoki mansabdor yoki bir tashkilot tomonidan cheklanmagan.

«Tarixi Nofeyi»ning to'rtinchi bobi qiziqarli ma'lumotlarga boydir. Muallif Buxoro va Rossiya munosabatlariga ham e'tibor bergan. Birinchi jahon urushi vaqtida, deb yozadi Muhammad Ali, Nikolay amir Olimxondan madad so'raydi. 500 miltiq va 1500 ot yuborib, Olimxon nodshoh Nikolay lutfiga sazovor bo'ladi. 1916 yilgi qo'zg'olonni ham Muhammad Ali nazaridan chetda qoldirmagan. Urushning ikkinchi yilida Rossiya davlati Turkiston viloyatidan mardikor so'raydi. Hamma mulklar mardikor bergan bo'lsahxam Jizzax mamlakati odam bermaydi. Jizzaxni to'pga tutib yer bilan yakson qiladilar. Insofsizlik va zo'ravonlik shu darajaga yetadiki, bokira qizlarni zino qilib, xotinlarning ko'kraklarini kesib, bolalarni esa to'pga tutadilar. O'sha shaharda zulm va xarobachilik haddidan oshib ketadi.

Muxammad Ali Baljuvoniylar risolasining ko'p joylarida 1917-1920 yillar davomida yuz bergan siyosiy voqealar haqida ham yozib o'tgan.

Bolsheviklarning davlat to'ntarishlari, Kolesov mojarosi, Buxoro hurriyatchilari, yosh buxoroliklar va taraqqiyparvarlari, jadidlar, Buxoro inqilobi masalalari ana shular jumlasidandir. «Buxoro mulkida amir davrida osonlik bilan hurriyatga erishib bo'lmasligini bilib, bu jamoa kochib g'urbat libosini kiyib Rossiya sho'rolar mulkiga ketdilar. Ular taxminan 222 nafar edilar. Bu jamoaning eng mashhurlari "Mirzo Muhiddin Sarof, Fayzullo Xo'ja, Ubaydullo xo'ja, Olimbek binni Jo'raboy do'st edilar».

Demak, XX asr boshlarida Buxoroda yuz bergan voqea-hodisalar mahalliy tarixnavislar tomonidan atroflicha talqin etilgan.

ADABIYOTLAT RO'YXATI:

1. Rajabov, Oybek Iskandarovich. "Buxorodagi ayrim muqaddas qadamjo-qal'alar xususida." Scientific progress 1.6 (2021): 1162-1168.

2. Тўраева, Г. Б., Ўтаева, Ф. Х., & Жумаева, Н. А. (2021). О.А. Сухарева тадқиқотларида Бухоро тарихи ва этнографиясининг ўрганилиши. *Scientific progress*, 1(6), 1010- 1018.

3. Бобожонова, Феруза Хаятовна. "Бухоро мадрасалари маънавий дурдонаси." *Scientific progress* 2.1 (2021): 362-366.

